

เวสสันดรชาดก: วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรับรู้และการประกอบสร้าง
ทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**

Vessantara Jataka: The Sacred Literature in the Perception and
Cultural Construction of Pakse People, Champasak Province,
Lao People's Democratic Republic

¹กอบชัย รัฐอุบล และ ปฐม หงษ์สุวรรณ

¹Kobchai Ratubon and Pathom Hongsuwan

¹มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Mahasarakham University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: Parakron@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการรับรู้วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ 2) เพื่อศึกษาเวสสันดรชาดกกับการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งใช้มุมมองทางคติชนวิทยาและสังคมวิทยาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยตีความ จากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า เวสสันดรชาดกมีการดำรงอยู่และการสืบทอดเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงชาวเมืองปากเซมีการรับรู้เรื่องเวสสันดรชาดกผ่านตัวบทวรรณกรรมผ่านประเพณีและพิธีกรรม ตลอดจนศิลปะพื้นบ้านอย่างจิตรกรรมฝาผนัง (ฮูปแต้ม) และผ้าผะเหวด ตัวบททางวัฒนธรรมเหล่านี้ ล้วนเกิดจากอิทธิพลของเวสสันดรชาดก ทำให้เห็นบทบาทและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับชุมชน ในฐานะของวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับชุมชน ประเด็นการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยพบว่า เวสสันดรชาดกได้มีส่วนประกอบสร้างวัฒนธรรมที่หลากหลาย ได้แก่ การประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านตัวบทวรรณกรรม มีการจารเรื่องราวเวสสันดรชาดกลงในใบลานด้วยอักษรธรรม มีการแทรกคาถาบาลี และมีการอนุรักษ์สืบทอดการจารใบลาน นอกจากนี้ยังมีการประกอบสร้างวัฒนธรรมความเป็นชุมชนเกษตรที่มีนัยยะด้านการก่อเกิดความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แหล่งเพาะปลูกเลี้ยงชีพของคนในชุมชน รวมถึงการประกอบสร้างพลังชุมชนและเครือข่ายทางสังคม การศึกษาเวสสันดรชาดกในครั้งนี้ จึงเป็นการสะท้อนมุมมองทางคติชนที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงตัวบทวรรณกรรมเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับบริบทที่มีความสัมพันธ์กับเวสสันดรชาดกอีกด้วย

คำสำคัญ: เวสสันดรชาดก; วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์; การรับรู้; การประกอบสร้างทางวัฒนธรรม

*Received September 19, 2020; Revised December 17, 2020; Accepted June 24, 2021

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องเวสสันดรชาดกกับการเปรียบเทียบและการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Abstract

The research article aims at 1) studying the perception of Vessantara Jakata of Pakse people, Champasak Province, Lao People's Democratic Republic and 2) studying Vessantara Jakata and the cultural construction of Pakse people, Champasak Province, Lao People's Democratic Republic by using the perspectives of folklore and sociology as a framework for analysis. The study applied a qualitative research and the interpretation from documents and field data.

The results of the study show that Vessantara Jakata has been existed and passed down since the past until at present. The people of Pakse perceive Vessantara Jakata through literature, tradition, rituals, as well as folk art like murals (Hoop Tam) and Pha Pawet. Such cultural texts are influenced by Vessantara Jakata, pointing out the role and interaction between literature and community as the sacred literature standing with the community. As for cultural construction, the study found that Vessantara Jakata has various cultural constructions e.g., the construction of sacredness through literary texts, the inscription of Vessantara Jakata in palm leaves, the insertion of Pali stanzas, and the inheritance of palm lead inscriptions. In addition, there is also the cultural construction in terms of an agricultural community with an implication on creating fertility in the cultivation areas for people in the community to make a living. Including, the construction of the community power and social networks. The study of Vessantara Jakata is, therefore, the reflection of the folklore perspective that does not focus only on the literary texts but also on the contexts that are related to Vessantara Jakata.

Keywords: Vessantara Jakata; Sacred Literature; Perception; Cultural Construction

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะพบว่า ในอดีตกลุ่มชนของเมืองปากเซ เป็นพลเมืองของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งชาวล้านช้างมีระบบคิด ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ แบบดั้งเดิมก่อนที่จะรับพุทธศาสนาเข้ามา ดังเช่น การนับถือผีฟ้า ผีแถน และ ผีบรรพบุรุษ จนในรัชสมัยของเจ้าฟ้าจ๋ม (พ.ศ. 1896-1915) พระองค์มีพระมเหสีที่นับถือพุทธศาสนา ชื่อพระนางแก้วกัลยา (พระนางแก้วเกงยา) พระมเหสีได้ทอดพระเนตรเห็นไพร่ฟ้าประชาชน ตลอดจนขุนนาง เจ้าขุนมูลนาย ทั้งฝ่ายในและฝ่ายนอกพระราชวังต่างถือผีทำพิธีกรรมฆ่าช้างฆ่าควายบูชาผีฟ้า ก็ทรงสลดสังเวช พระทัย ด้วยเหตุที่พระนางนับถือพุทธศาสนา เคยได้ถือศีล ปฏิบัติธรรม ให้ทานมาตั้งแต่ยังอยู่เมืองเขมร

พระนางและพระเจ้าฟ้าจัม จึงได้เดินทางไปอัญเชิญพุทธศาสนาคือพระบางมาจากประเทศเขมร เข้ามาประดิษฐานในอาณาจักรล้านช้าง (Veerawongs, 1985)

ในเวลาต่อมาพุทธศาสนานิกายเถรวาทก็ลงหลักปักฐานมั่นคงในอาณาจักรล้านช้างโดยไม่มี การละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมคือลัทธิการพลีกรรมเช่นสรวง ผีแถน ผีฟ้าที่มีอำนาจสูงและได้มีการพยายามที่จะล้มล้างระบบความเชื่อเรื่องผีในยุคต่อมาคือ ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราชเจ้า (พ.ศ. 2049-2093) พระองค์ได้มีพระบรมราชโองการให้ประชาชนชาวล้านช้างเลิกนับถือผีฟ้า ผีแถน อันเคยมีมาแต่โบราณนั้นเสียหมด บรรดาหอโอง (โรง) กว้านศาล ซึ่งเป็นสถานที่ขึ้นฟ้าขึ้นแถนของเจ้ามหาชีวิต พระองค์ก็ทรงรับสั่งให้รื้อทิ้งหมด แล้วทรงสร้างพระอารามขึ้นแทนที่หอโองผืนนั้น ชื่อว่าวัดสวรคโลก (Evans, 2006) ดังนั้น พุทธศาสนานิกายเถรวาทจึงได้กลายเป็นศาสนาประจำอาณาจักรล้านช้างและมีบทบาทสำคัญต่อระบบความคิด ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนการดำรงชีวิตของชาวล้านช้างแต่นั้นมา

การรับพุทธศาสนาเข้ามาในอาณาจักรล้านช้างได้กระทบโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าฟ้าจัม พระองค์ได้มีการกำหนดฮีตคองขึ้นมา เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติหรือเป็นบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่อาณาจักรล้านช้างของพระองค์ และจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดในที่ทำให้วรรณกรรมทางพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในอาณาจักรล้านช้างคือ รัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2156-2238) มีการกำหนดให้เดือนสี่ของทุกปี จะต้องประกอบพิธีกรรมบุญผะเหวด เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมที่นับถือพุทธศาสนา (Ministry of Press and Culture, 1998) และหลังจากนั้นมากลุ่มชนในวัฒนธรรมลาวล้านช้างจึงถือเป็นจารีตหรือเป็นข้อควรปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจะมีการทำพิธีกรรมต่างๆ ในสิบสองเดือนของหนึ่งปี เช่น เดือนอ้าย บุญข้าวกรรม, เดือนยี่ บุญยี่ บุญคุณลาน, เดือนสาม บุญข้าวจี้, เดือนสี่ บุญผะเหวด, เดือนห้า บุญสงกรานต์, เดือนหก บุญบั้งไฟ, เดือนเจ็ด บุญข้าฮေး, เดือนแปด บุญข้าวสาก, เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน, เดือนสิบ บุญข้าวสาก, เดือนสิบเอ็ด บุญออกวัสสาและเดือนสิบสอง บุญกฐิน (Poonnotok, 1982)

นอกจากนี้การรับพุทธศาสนาเข้ามาในอาณาจักรล้านช้าง ได้ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำเนิดและขยายตัวของวรรณกรรม กล่าวคือ พุทธศาสนาไม่ได้เข้ามาเพียงหลักธรรมคำสอนและความเชื่อเพียงอย่างเดียว แต่หากนำพาเอาเรื่องราวชาดกทางพุทธศาสนาเข้ามาด้วย ดังจะเห็นได้ว่า วรรณกรรมที่แต่งขึ้นในอาณาจักรล้านช้างล้วนได้รับผลสะท้อนของพุทธศาสนาในระดับต่างกัน ทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการสรรเสริญจริยวัตร คุณงามความดีของพระพุทธเจ้าผ่านการดำรงชีวิตในชาติต่าง ๆ ของพระองค์ วรรณกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นการแปลหรือการแปลงมาจากเรื่องชาดก ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ มีภาษาบาลีแทรกและเขียนด้วยอักษรธรรม ซึ่งเป็นอักษรที่ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์

วรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มชนวัฒนธรรมล้านช้างที่สำคัญคือเวสสันดรชาดก วรรณกรรมเรื่องนี้มีส่วนในการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม และนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมบุญผะเหวด การฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งกระทำโดยมีพื้นฐานความเชื่อเรื่องบุญที่เกิดจากการเสียสละ ซึ่งยึดโยงกับวรรณกรรม 2 เรื่อง คือ เวสสันดรชาดก และพระมัลลย์ โดย เวสสันดรชาดก หรือ บางแห่งเรียกว่า มหาชาติ เป็นวรรณกรรมชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยชาติเป็น พระเวสสันดร เป็นชาติที่บำเพ็ญบารมีอย่างสูงที่สุด ยากเกินกว่าจะมีผู้ใดทำได้คือ

ให้บุตรและภรรยาเป็นทาน นอกจากนั้นยังบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่อื่นๆ ครบถ้วนทั้ง 10 ประการ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "มหาชาติ" เวสสันดรชาดกเป็นชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ก่อนจะอุบัติมาตรัสรู้ในชาติต่อมา (Nimmanhaemin, 1983)

ในส่วนเวสสันดรชาดก ในชุมชนวัฒนธรรมเมืองปากเซนั้นพบว่า ชาวชุมชนในเมืองปากเซมีการรับรู้วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกอย่างหลากหลาย ดังเช่น การรับรู้จากการอ่านเวสสันดรชาดกที่จารลงในใบลาน ได้แก่ พระสงฆ์ผู้เป็นนักเทศน์ รวมถึงการดูภาพจิตรกรรมฝาผนังและผ้าฉะเหวด การรับรู้จากการฟัง ได้แก่ การฟังเทศน์มหาชาติ รวมถึงการรับรู้จากการมีส่วนร่วมในประเพณีพิธีกรรมบุญฉะเหวด เช่น การเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง การแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง การฟังเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ประเด็นการรับรู้เหล่านี้แสดงให้เห็นอิทธิพลและบทบาทของเวสสันดรชาดกที่นำไปสู่การมีอนุรักษและการสืบทอด เช่น ประเพณีพิธีกรรม ศิลปกรรม การแสดงและสื่อสมัยใหม่อีกเป็นจำนวนมาก (Veerawongs, 1985) ในลักษณะเช่นนี้เป็น การชี้ให้เห็นว่าเวสสันดรชาดก ได้แพร่กระจายเข้าไปในวิถีชีวิตและความเชื่อ แสดงให้เห็นถึงพันธกิจของตัวบทวรรณกรรมว่า ได้มีส่วนในการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมนำไปสู่ประเพณีประติมากรรมในชุมชนวัฒนธรรมของชาวปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อย่างหลากหลายและน่าสนใจ

ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง ที่น่าจะนำมาอธิบายขยายความ คือ เวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มชนในชุมชนวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วรรณกรรมเรื่องนี้มีส่วนประกอบสร้างทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย ซึ่งการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการหนึ่งที่สามารถทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น การประกอบสร้างนั้น ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Construction” ในพจนานุกรม The Oxford Universal Dictionary Illustrated ให้ความหมายไว้ว่า “การสร้างกรอบการประดิษฐ์สร้าง การก่อร่างสร้างรูป การใส่ส่วนต่างๆ เข้าไว้รวมกัน การชูหรือสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นศิลปะหรือวิทยาศาสตร์ของการสร้าง คุณลักษณะ คุณสมบัติ หรือข้อประพจน์ของสิ่งต่างๆ ที่ได้รับการสร้างขึ้นหรือทำให้มีรูปร่างขึ้น” (Onions, 1968) จากคำจำกัดความสรุปความได้ว่า การประกอบสร้าง คือ การก่อร่างหรือสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้มีรูปร่างหรือตัวตน โดยการใส่รวมเอาส่วนต่างๆ ไว้ด้วยกัน คือ การสร้างสิ่งหนึ่งขึ้นโดยอาศัยปัจจัยในการสร้างหรือองค์ประกอบต่างๆ มารวมกันไว้ ส่วนกำจร หลุยยะพงศ์ (Louiyaphong, 2013) ได้อธิบายเรื่องการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมที่ปรากฏในตัวบทประเภทต่าง ๆ เช่น วรรณกรรม ประเพณี พิธีกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การแสดงและสื่อสมัยใหม่ มิใช่เป็นการสะท้อนความจริง แต่เป็นการประกอบสร้างความหมายจากอำนาจในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจชายเป็นใหญ่ อำนาจความเป็นชาตินิยม อำนาจทางพุทธศาสนาหรือความเหนือกว่าทางชนชั้นและชาติพันธุ์ ดังนั้น เมื่อย้อนกลับเข้ามาสู่เวสสันดรชาดก จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีส่วนการประกอบสร้างวัฒนธรรมในชุมชนชาวปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างหลากหลาย ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการศึกษาเวสสันดรชาดกในฐานะวรรณกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดลักษณะการสร้างกรอบวัฒนธรรมต่างๆ ผ่านการรับรู้และการประกอบสร้างวัฒนธรรมในชุมชนเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการรับรู้วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
2. เพื่อศึกษาเวสสันดรชาดกกับการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

วิธีดำเนินการวิจัย

ในบทความนี้ผู้วิจัยศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยตีความจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บมูลในอยู่ในเขตพื้นที่วิจัยเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ข้อมูลตัวบทวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ซึ่งอยู่ในรูปแบบคัมภีร์ใบลานและหนังสือปัจจุบัน กลุ่มที่ 2 ตัวบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเวสสันดรชาดก ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สื่อสมัยใหม่และศิลปะการแสดง ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดกและมหาชาติตลอดถึงประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับบุญผะเหวด

1.2 รวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปรียบเทียบวรรณกรรมและการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม

1.3 สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ และการมีส่วนร่วมใน ด้านประเพณี พิธีกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะการแสดงและสื่อสมัยใหม่ที่รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ข้อมูลเวสสันดรชาดกกับการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยโดยเรียบเรียงผลการวิจัย สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ โดยนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

เวสสันดรชาดก คือวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นอย่างมาก สืบเนื่องมาจากการรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำอาณาจักรล้านช้างในรัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม ชาวเมืองปากเซได้มีการอนุรักษ์และสืบทอดวรรณกรรม ประเพณี

และพิธีกรรมจนทำให้เวสสันดรชาดกดำรงอยู่อย่างมั่นคงจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอประเด็นเรื่อง การรับรู้เวสสันดรชาดกของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวดังประเด็นต่อไปนี้

1. การรับรู้วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก

การรับรู้ (perception) หมายถึง กระบวนการสื่อสารที่มีเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การสื่อสารดังกล่าวมีส่วนในการเลือกสรร การจัดระเบียบและการรับรู้ความหมาย ดังเช่น การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส การอ่าน การท่องจำ การฟัง และการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมซึ่งถือเป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่มีรหัสความหมาย มีการดำรงอยู่ด้วยการสืบทอด (Kaewthep, and Somsuk, 2008) ในกรณีการรับรู้เวสสันดรชาดก ของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีดังประเด็นต่อไปนี้

1.1 การรับรู้เวสสันดรชาดกผ่านสำนวนลายลักษณ์

วรรณกรรมลายลักษณ์คือวรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องราวผ่านตัวอักษรซึ่งอาจถูกบันทึกไว้หลากหลายรูปแบบ เช่น บันทึกในแผ่นหิน บันทึกลงในกระดาษสา บันทึกในสมุดข่อยหรือจารลงในใบลาน เป็นต้น ชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีการรับรู้เรื่องเวสสันดรชาดกผ่านวรรณกรรมลายลักษณ์มาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการจารเรื่องราวเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติลงในใบลาน เพื่อใช้เทศน์หรือใช้อ่านในงานบุญผะเหวด พระสงฆ์ชาวเมืองปากเซจะเทศน์มหาชาติในหนังสือใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมหรืออักษรไทยน้อย การเทศน์มหาชาติของพระสงฆ์ชาวเมืองปากเซ จะให้ความสำคัญที่ การเทศน์อ่านออกเสียงธรรมดา โดยไม่นิยมการเทศน์ทำนองแหล่เหมือนกับในภาคอีสานของไทย โดยให้เหตุผลว่าพระสงฆ์ไม่ควรจะร้องรำทำเพลง เพราะเป็นสิ่งที่ผิดวินัยสงฆ์ (Phra Chanpon Buppananee, 2019) ดังนั้นพระสงฆ์ชาวเมืองปากเซ จึงมีการอนุรักษ์และการสืบทอดการจารเวสสันดรชาดกลงในใบลานด้วยอักษรธรรม โดยไม่มีการใช้ตัวอักษรลาวปัจจุบัน ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ทำให้เวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์โดยการใช้อักษรธรรมที่กลุ่มชนในวัฒนธรรมลาวล้านช้าง ซึ่งเป็นการยอมรับว่าเป็นอักษรแห่งความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้คนเคารพยำเกรงและเกิดความเคร่งขรึม

ในเรื่องของการสร้างสรรค์และการสืบทอดเวสสันดรชาดกสำนวนลายลักษณ์นั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามที่บ้านโพนสีไค เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าชาวเมืองปากเซมีการอนุรักษ์เวสสันดรชาดกในลักษณะของการจารลงไปในใบลาน โดยมีความเชื่อว่าจะต้องมีเวสสันดรชาดกเป็นสมบัติของวัด และเวสสันดรชาดกสำนวนใบลานนั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสูงค่าเป็นเกียรติยศและศักดิ์ศรีของวัด นอกจากนี้สิ่งที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเวสสันดรชาดกสำนวนใบลานก็คือ ผ้ามะเหวดและหออธรรมาสน์เทศน์มหาชาติ ชาวเมืองปากเซนิยมสร้างเวสสันดรชาดกสำนวนใบลานถวายวัดเพราะเชื่อว่าได้ผลบุญอันยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงมีนักปราชญ์ที่มีความรู้ในด้านอักษรธรรมและการจารใบลานรับจ้างจารเวสสันดรชาดกลงในใบลาน ตามที่จะมีผู้ศรัทธาสร้างถวายวัด โดยพ่อจารย์คำมา บุญสะหวັນ บ้านโพนสีไค แขวงจำปาสัก ที่ถือว่าเป็นอาจารย์ที่มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากคอยช่วยงานการจารเรื่องราวเวสสันดรชาดกลงในใบลานจากการสัมภาษณ์ (Porjan Khumma Boonsawan, 2019) พบว่า เวสสันดรชาดก 1 เรื่องใช้เวลาในการจารเป็นอักษรธรรมลงในใบลานเป็นเวลา 1 ปีครึ่ง แต่ถ้ามีลูกศิษย์ช่วยงานจะใช้เวลา 1 ปี ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึง

ความวิริยะอุตสาหะและการสร้างงานตามแรงศรัทธา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดและรสนิยม การสืบทอดวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซอีกด้วย

1.2 การรับรู้เวสสันดรชาดกผ่านประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรมคือระเบียบปฏิบัติอันเกิดจากความเชื่อที่มีการสืบทอดกันมาจนเป็นธรรมเนียมซึ่งในบทความนี้หมายถึงบุญผะเหวดที่เกิดจากความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกที่ประกอบด้วย กัณฑ์มาลัยหมื่นมาลัยแสน ที่ระบุว่าเมื่อฟังเวสสันดรชาดกครบ 13 กัณฑ์จะได้ไปเกิดในโลกของ พระศรีอาริยเมตไตรยหรือ มีความเชื่อเรื่องผลบุญจากการให้ทานตามจริยวัตรของพระเวสสันดร ชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ยังคงรักษาฮีตคองที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณเป็นอย่างดี ดังเช่นในเดือนสี่ของทุกปี ชาวเมืองปากเซจะร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานบุญผะเหวดขึ้น แต่ละหมู่บ้านจะมีการจัดลำดับว่าหมู่บ้านใดจะจัดประเพณีบุญผะเหวดขึ้นก่อน-หลัง ซึ่งแต่ละปีลำดับการจัดงานบุญผะเหวดจะถูกปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ธรรมเนียมของชาวเมืองปากเซจะมีอยู่ว่า หมู่บ้านใดหรือวัดใดจะจัดประเพณีบุญผะเหวดเป็นหมู่บ้านแรกหรือวัดแรกก็ได้ แล้วแต่การจัดลำดับของกรรมการเมืองปากเซ แต่วัดสุดท้ายที่จะจัดประเพณีบุญผะเหวดของทุกปีก็คือวัดโพธิ์ระตะนะศาสดาราม หรือวัดหลวงปากเซ ซึ่งจะเป็นงานบุญผะเหวดที่ใหญ่ที่สุดของเมืองปากเซ (Phra Chanpon Buppamane, 2019) ขั้นตอนการจัดบุญผะเหวดของชาวเมืองปากเซ เช่น พิธีกรรมแห่พระอุปคุต พิธีกรรมแห่ข้าวพันก้อน พิธีกรรมเทศน์สังกาศ เทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน พิธีกรรมการเทศน์มหาชาติและพิธีกรรมแห่กัณฑ์หลอน พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบของบุญผะเหวดที่ทุกคนในทุกหมู่บ้านของเมืองปากเซ ตั้งแต่เยาวชนไปจนถึงผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะต้องร่วมมือร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนเริ่มต้นจนเสร็จสิ้นพิธีกรรม

พิธีกรรมบุญผะเหวด ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ชาวปากเซรอคอย เพราะเป็นพิธีกรรมที่ทำให้ญาติสนิทมิตรสหายจะได้พบปะกัน ซึ่งในหนึ่งปีจะจัดเพียงครั้งเดียวในเดือนสี่ พิธีกรรมบุญผะเหวดทำให้ชาวปากเซได้ร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งนอกจากจะเป็นการรักษาฮีตคองและการได้รับผลบุญแล้ว ยังเป็นการสร้างความสุข ความสนุกสนานและความบันเทิงใจคลายทุกข์อีกด้วย โรงเรียน ชุมชนและวัด ต่างสอดประสานปลูกฝังอุดมการณ์บุญผะเหวดให้กับเยาวชน โดยให้โรงเรียนของหมู่บ้านหรือชุมชนได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรม เช่น การจัดขบวนรำฟ้อน การรับบทแสดงเป็นเสนาอำมาตย์ และบรรเลงดนตรีเสฟงันในขบวนแห่อีกด้วย ดังนั้นชาวปากเซจะมีการรับรู้เรื่องราวเวสสันดรชาดกเป็นอย่างดี เพราะมีการผลิตซ้ำพิธีกรรมบุญผะเหวดทุก ๆ ปี

1.3 การรับรู้เวสสันดรชาดกผ่านจิตรกรรมหรืออุปถัมภ์

จิตรกรรม คือ ศิลปะแขนงหนึ่งในงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับการเขียนภาพ วาดภาพ รูปภาพ จิตรกรรมฝาผนังคือตัวบททางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง นอกจากชาวเมืองปากเซจะรับรู้เวสสันดรชาดกผ่านตัวบทลายลักษณ์และตัวบทที่เป็นประเพณีพิธีกรรมแล้ว ชาวปากเซยังมีการรับรู้เวสสันดรชาดกผ่านจิตรกรรมพื้นบ้าน ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังนี้ คือวัฒนธรรมทางสายตาและเป็นตัวบททางวัฒนธรรมที่มีความพิเศษในเรื่องการเข้าถึงความหมายของเวสสันดรชาดกได้ง่าย จิตรกรรม ฝาผนังหรือที่ชาวลาวเรียกว่า “อุปถัมภ์” เป็นผลผลิตอย่างหนึ่งที่เกิดจากอำนาจของเวสสันดรชาดก ดังที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร (Thammawat, 1995) กล่าวถึง จิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดกว่า เวสสันดรชาดก เป็นพื้นที่หนึ่งของศิลปินในท้องถิ่นที่จะสร้างจินตนาการตาม

อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ เข้าไปทั้งในตัวบท หรือ ศิลปกรรมต่าง ๆ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า นอกจาก เวสสันดรชาดกจะมีการประกอบสร้างวัฒนธรรมภายในตัวบทวรรณกรรม เช่น ชื่อต้นไม้ ชื่ออาหาร ชื่อสัตว์ ชื่อตัวละคร บทสูตรขวัญ บทผูกแขน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการประกอบสร้างวัฒนธรรมผ่านสิ่งต่าง ๆ ดังเช่น จิตรกรรมฝาผนัง ที่ปรากฏในวัดโพธิ์ระตะนาศาสตาราม หรือวัดหลวงปากเซ เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ได้นำเสนอให้เห็นการวาดภาพบนฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก โดยเลือกวาดตัวละครและอนุภาคเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง นอกจากนี้ช่วงวาดภาพพื้นบ้านยังมีการเน้นรายละเอียดองค์ประกอบของภาพที่เป็นต้นไม้เป็นพิเศษ ถือเป็นการใส่สีสันความเป็นท้องถิ่นในภาพนี้แสดงถึง มโนทัศน์ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ รวมถึงการเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ในการพิสูจน์ตนเองของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

นอกจากจิตรกรรมฝาผนังแล้ว ยังมีจิตรกรรมบนผืนผ้าที่เรียกว่า “ผ้าผะเหวด” ที่เป็นเครื่องประกอบสำคัญของบุญผะเหวด ดังเช่น พิธีกรรมการแห่ผะเหวดสันดรเข้าเมือง ชาวบ้านจะร่วมกันถ้อยยกผ้าผะเหวดตั้งแต่บริเวณเชิงพระเวสสันดรเข้าเมือง ผ่านหมู่บ้านและชุมชนต่าง ๆ จนขบวนแห่ผะเหวดมาถึงเมือง (วัด) ผ้าผะเหวดยังถูกนำไปล้อมมณฑลพิธีในการเทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นการนำเสนอให้ชาวปากเซได้ให้เห็นจริยวัตรและอนุภาคเหตุการณ์ต่าง ๆ ของเรื่อง รวมถึงการสื่อให้เห็นจินตนาการ อารมณ์ ความรู้สึกของจิตรกรพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ผลงานโดยการนำเอาสีสันความเป็นท้องถิ่นเข้าไปบรรจุไว้ด้วย ดังเช่น ในอนุภาคเหตุการณ์นางอมิตตดาถูกผู้หญิงในหมู่บ้านรุมตบตี การแต่งกายของผู้หญิงในหมู่บ้านจะถูกนำเสนอในแบบของการแต่งกายแบบลาว หรือในอนุภาคเหตุการณ์แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ชาวเมืองสี่ฟ้างยินดีจึงได้จัดให้มีดนตรีประกอบขบวนแห่ จิตรกรพื้นบ้านมีการเพิ่มรายละเอียดเอาเครื่องดนตรีลาว เช่น พิณ แคนเข้าไปในเรื่องแสดงให้เห็นความเป็นสีสันของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

2. เวสสันดรชาดกกับการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก

เวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อชาวเมืองปากเซ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้เกิดความเชื่อและทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ฉะนั้น เมื่อมองเวสสันดรชาดกว่าเป็นตัวภาษาตามแนวคิดของสจ๊วต ฮอลล์ (Hall, 2003) ที่มองว่า ภาษาทำให้มนุษย์สามารถจัดระบบ (Organize) สร้าง (Construct) และภาษาเป็นเครื่องมือ (Instrument) เป็นเครื่องมือที่มนุษย์เราเข้าไปสู่ความจริงอีกด้วย และสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นจริง” ไม่มีสถานะที่จะลอยๆ อยู่ได้ หรือไม่มีความเป็นจริงใดๆ ลอยอยู่ จนกว่าจะมี “การสร้าง” ดังนั้น จึงไม่มีความเป็นจริงของ “คนดี คนชั่ว หรือคนชั่วกลับใจ” จนกว่าสื่อมวลชนจะใช้ภาษาของ สื่อสร้างขึ้นมา (Kaewthep, 2008) จากคำอธิบายดังกล่าวจะพบว่า ภาษาเป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างความจริง สื่อให้เห็นความจริงและเมื่อประกอบสร้างแล้วสิ่งหรือเรื่องนั้นๆ มักมีความหมายกล่าวคือ สิ่งที่ได้รับการประกอบสร้างจากภาษาสามารถสื่อความได้ในระดับลึกและระดับพื้นผิว

นอกจากนี้การ หลุยยะพงษ์ (Louiyaphong, 2013) ได้อธิบายเรื่องการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมที่ปรากฏในตัวบทประเภทต่าง ๆ เช่น วรรณกรรม ประเพณี พิธีกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การแสดงและสื่อสมัยใหม่ มิใช่เป็นการสะท้อนความจริง แต่เป็นการประกอบสร้างความหมายจากอำนาจในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจชายเป็นใหญ่ อำนาจความเป็นชาตินิยม และอำนาจทางพุทธศาสนา เมื่อมองย้อนเข้ามาในเรื่องเวสสันดรชาดก จะพบว่า เวสสันดรชาดกเป็นตัวภาษาที่มีอำนาจอันทรงพลัง เพราะได้ส่งผลต่อ

ระบบความคิดของกลุ่มชน ส่งผลให้เกิดการกระทำตามมาที่เรียกว่าประเพณีพิธีกรรม ย่อมแสดงให้เห็นว่า เวสสันดรชาดกไม่ใช่วรรณกรรมธรรมดา เพราะวรรณกรรมชาดกจำนวนมาก ไม่ได้ส่งผลให้เกิดประเพณีและ พิธีกรรมเหมือนอย่างเวสสันดรชาดก ประเด็นนี้เป็นไปตามแนวคิดของกำจร หลุยยะพงศ์ ซึ่งได้เสนอให้เห็นว่า อำนาจทางพุทธศาสนาทำให้เกิดการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ลายลักษณ์ ความ ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ ความเป็นชุมชนเกษตร การสร้างเครือข่ายทางสังคมและการประกอบสร้างความเป็น ท้องถื่นดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะอธิบายดังนี้

2.1 การประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเรื่องโลกพระศรีอาริยะเมตไตรย

เวสสันดรชาดกมีการถูกประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย ดังเช่นการประกอบสร้างความ ศักดิ์สิทธิ์ผ่านตัวบทลายลักษณ์ เห็นได้ว่า เวสสันดรชาดก สำนวนปากเซ จะถูกจารลงในใบลานด้วยอักษรธรรม เนื่องจากชาวปากเซเห็นว่า อักษรธรรมเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์เป็นอักษรทางพุทธศาสนาที่ควรเคารพบูชา ด้วยเหตุ นี้การเทศน์มหาชาติของพระสงฆ์เมืองปากเซ จะต้องเทศน์หรืออ่านจากใบลานอักษรธรรมเท่านั้น (Phra Wanchai Chansamon, 2019) นอกจากนี้ความศักดิ์สิทธิ์ยังถูกประกอบสร้างผ่านคาถาบาลีแทรกในตัวบท เวสสันดรชาดก สำนวนปากเซอีก ดังจะเห็นว่า วิธีการรับวรรณกรรมที่เป็นชาดกเข้ามาในกลุ่มชน ถ้าเป็น วรรณกรรมชาดกที่สำคัญจะมีการรักษาคาถาบาลีไว้ เนื่องจากชาวปากเซเชื่อว่า เป็นเรื่องราวจากปากของ พระพุทธเจ้า ในประเด็นนี้สืบพงษ์ ธรรมชาติ (Thammachat, 2000) กล่าวถึงคาถาบาลีแทรกไว้ว่า การมี คาถาแทรกเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของวรรณกรรมชาดก เราเชื่อว่า คาถา มาจากพระไตรปิฎก และเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนั้นการแต่งวรรณกรรมชาดกขึ้นมาในชั้นหลัง เช่น เวสสันดรชาดก ในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้มีคงรูปศัพท์บาลีเอาไว้ แล้วใช้คำท้องถิ่นแต่งขยายคำศัพท์บาลีนั้น ๆ

ประเด็นต่อมา การประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมเชิญพระอุปคุตมาเป็น สักขีพยานและปกปักรักษางานบุญให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยกตัวอย่างเช่น การอัญเชิญพระอุปคุตของชาวบ้าน โพนสีไค เมืองปากเซ จะมีการอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นจากแม่น้ำโขง โดยสมมติเอาหินทิ้งไม่ได้บริเวณนั้นเป็น พระอุปคุต เพราะจากตำนานพระอุปคุตคือพระอรหันต์ที่มีฤทธิ์เดช เป็นพระที่ปกปักรักษาพระพุทธศาสนา จำพรรษาอยู่ในเกษียรสมุทร ดังนั้นเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมบุญผะเหวด ขั้นตอนที่ขาดไม่ได้คือการอัญเชิญ พระอุปคุตมาปกปักรักษามณฑลพิธี ชาวบ้านจะทำโฮงเป็นที่พำนักและมีการถวายภัตตาหารให้พระอุปคุต ทุกวันตลอดงาน เมื่อเสร็จสิ้นงานบุญผะเหวดแล้ว ชาวบ้านโพนสีไคก็จะอัญเชิญพระอุปคุตกลับลงไปแม่น้ำ โขงดังเดิม เมื่อเป็นลักษณะเช่นนี้ความศักดิ์สิทธิ์ย่อมมีความเชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง ดังที่ปฐม หงษ์สุวรรณ (Hongsuwan, 2011) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับแม่น้ำโขงกับความศักดิ์สิทธิ์ว่า การสร้างความหมายศักดิ์สิทธิ์ให้ แม่น้ำโขง ได้ถูกสร้างผ่านตำนานการเกิดแม่น้ำโขง เช่น การขุดควักแม่น้ำโขงจากพญานาค การเสด็จเสียบโลก ของพระพุทธเจ้า การมาประทับที่บริเวณแม่น้ำโขง สร้างผ่านวัตถุและพุทธสถาน เช่น พระพุทธบาท พระพุทธรูป พระบรมธาตุ เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้ล้วนนำเสนอให้เห็นการประกอบสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์ของ แม่น้ำโขง สอดคล้องกับชาวบ้านโพนสีไคที่ประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านการมกัอนหินในแม่น้ำโขง โดย สมมุติให้หินเป็นพระอุปคุตและแม่น้ำโขงคือเกษียรสมุทร

นอกจากนี้ในประเด็นความเชื่อจะเห็นว่าเวสสันดรชาดกมีความสัมพันธ์กับเรื่องพระมาลัย เนื่องจากเรื่องพระมาลัยเป็นจุดกำเนิดที่ทำให้เกิดการฟังเทศน์มหาชาติให้จบ 13 กัณฑ์ภายใน 1 วัน ผู้ที่ฟังจบก็จะได้รับอานิสงส์เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะไปเกิดในโลกของพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งพระศรีอารียเมตไตรยก็คือพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้หลังจากหมดยุคของพระมหาสมณโคดม ในเนื้อหาของพระมาลัยระบุว่า โลกของพระศรีอารียเมตไตรยเป็นโลกที่มีแต่ความสงบสุข สะดวกสบาย ไม่มีคนโง่เขลาเบาปัญญา ไม่นานาณาเขี้ยวใจ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่รบราฆ่าฟันก่อศึกสงคราม มีแต่ผู้มีศีลธรรมและมีความซื่อสัตย์สุจริต ผู้คนมีรูปร่างหน้าตาดีมีวรรณะดี อายุยืนยาว การเดินทางสะดวกสบายมีราชมรรคคอยรับส่ง ใครปรารถนาสิ่งใดก็สามารถไปขอกับตันโพธิ์ศรี หรือตันกัลปพฤกษ์ก็จะสมความปรารถนา (Thammachat, 2000)

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระเวสสันดรเป็นชาติสุดท้ายของพระมหาสมณโคดม ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ในภัทรกัปนี้ จริยวัตรของพระเวสสันดรมุ่งสละทรัพย์สมบัติ ไม่ยึดติดกับสิ่งใด ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติของพุทธศาสนา เพื่อการหลุดพ้นไม่กลับมาเกิดอีก แต่การฟังเทศน์มหาชาติกลับทำให้เป็นคู่ตรงข้ามและย้อนแย้งกับจริยวัตรของพระเวสสันดร กล่าวคือ การฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน เพื่อจะได้ไปเกิดในสถานที่สะดวกสบาย ที่เรียกว่า “โลกพระศรีอารีย” ประเด็นนี้ทำให้เห็นถึงความเป็นพหุลักษณะของประเพณีพิธีกรรมคือการฟังเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เพื่อจะได้ไปเกิดในยุคของพระพุทธเจ้าอีกองค์หนึ่ง การบริจาคทานเพื่อผลบุญที่จะหลุดพ้นจากวัฏสงสาร แต่ก็บริจาคกัณฑ์เทศเพื่อจะได้ไปเกิดในโลกพระศรีอารีย ประเด็นเหล่านี้เป็นความหมายที่หลากหลาย ซึ่งเป็นวิคิดของชาวเมืองปากเซ ทำให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อชาวเมืองปากเซเป็นอย่างมาก

2.2 การประกอบสร้างวัฒนธรรมความเป็นชุมชนเกษตร

กลุ่มชนในวัฒนธรรมลาวล้านช้าง เป็นกลุ่มชนที่ต้องอาศัยฝนฟ้าในการทำการเกษตร ถึงแม้การประกอบพิธีกรรมบุญผะเหวด การฟังเทศน์มหาชาติจะส่งผลไปยังโลกหน้าก็จริง แต่ชาวเมืองปากเซแขวงจำปาสัก ยังมีความเชื่อที่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ในโลกปัจจุบัน ประเพณีบุญผะเหวด ล้วนเป็นประเพณีที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อยึดโยงกับวิถีชีวิตเช่น การทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ (Thammawat, 1995) นอกจากนี้เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมเริ่มมามีบทบาทกับชาวปากเซแล้ว การทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพจึงถูกยกระดับเป็นการทำการเกษตรเพื่อนำผลผลิตไปจำหน่าย เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศไทย อันที่จริงแล้วประเพณีเกี่ยวกับการขอฝนของชาวปากเสนั้นมีมาแต่โบราณ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ แต่บุญบั้งไฟนั้นเป็นบุญที่เรียกว่า เป็นบุญของฝ่ายผีคือการบูชาพระยาแถน เพื่อให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล แต่ในประเพณีบุญผะเหวดนั้น ชาวปากเซก็มีการประกอบสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรหลายประการด้วยกัน ดังที่ผู้เขียนจะอธิบายดังนี้

ในพิธีกรรมแห่ผะเหวดสันดรเข้าเมือง เมื่อมีพิธีอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ชาวเมืองปากเซ มักจะมีพิธีกรรมเชิญพระเวสสันดรในบริเวณทุ่งนา ซึ่งหากจะมองเข้าไปในเรื่องแล้ว พระเจ้ากรุงสุโขทัยและพระนางผุสดีพร้อมทั้งอำมาตย์ราชมนตรี เดินทางไปอัญเชิญพระเวสสันดรกลับเมืองในบริเวณเขาคีรีวงกต ซึ่งอยู่ในเขตป่าหิมพานต์ มิใช่ท้องทุ่งเกษตรกรรมแต่อย่างใด ในลักษณะเช่นนี้ การที่ชาวปากเสนิยมเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองในบริเวณท้องทุ่งนา อาจมีนัยยะของความเป็นศิริมงคลให้แก่การเพาะปลูกและพื้นที่ใน

การทำเกษตรกรรม โดยอาศัยที่ท้องทุ่งนาของใครใดคนหนึ่งในหมู่บ้านเป็นตัวแทนของท้องทุ่งนาทั้งหมดของหมู่บ้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมองว่าบุญผะเหวดจัดกระทำขึ้นในเดือนสี่ของทุกปี ซึ่งเดือนสี่นี้ชาวปากเซบางคนก็เริ่มเตรียมนาเพื่อการเพาะปลูกแล้ว ดังนั้นการเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองในบริเวณท้องทุ่งนา นอกจากจะสร้างความเป็นสิริมงคลในการเพาะปลูกแล้ว ยังเกี่ยวโยงไปถึงความอุดมสมบูรณ์อีกด้วย

เมื่อมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ชาวเมืองปากเซมีการนำรถไถนามาร่วมขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ลักษณะเช่นนี้อาจตีความหมายได้ว่า การนำรถไถนามาร่วมขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง จะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่เครื่องมือทางการเกษตร และอาจส่งผลให้ได้ผลผลิตที่บริบูรณ์ขายได้ราคา หรือการประกอบอาชีพรับจ้างไถนาจะได้มีความเจริญก้าวหน้า และเมื่อขบวนแห่พระเวสสันดรผ่านหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะเตรียมโองใส่ข้าวไร่ดำหัว มีการสาดน้ำเหมือนประเพณีสงกรานต์ ชาวเมืองปากเซมีการรดน้ำเวลาขบวนแห่พระเวสสันดรผ่านบ้านตนเอง ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความชุ่มเย็นเป็นสุข ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำฝนที่จะใช้ในการเพาะปลูก เนื่องจากพระเวสสันดรได้กลับมาสู่บ้านสู่เมือง ชาวบ้านจึงแสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์โดยการเอาน้ำมาสาดพระเวสสันดรที่เป็นตัวละครจำลอง เพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นการเอาเคล็ดในการเริ่มต้นในการเพาะปลูก

ประเด็นต่อมาเมื่อมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ชาวเมืองปากเซมีการสร้างช้างปัจจัยนาเคนทร์ครอบครวละ 1 เชือกเพื่อถวายพระเวสสันดร ในเมื่อชาวบ้านอยู่ในสังคมเกษตรกรรม จึงมีการหยิบยกเอา ตัวละครช้างปัจจัยนาเคนทร์มาแห่ พระเวสสันดรเข้าเมือง ยังมีช้างหลายเชือกยังทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพราะช้างปัจจัยนาเคนทร์คือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้การประดิษฐ์ช้างขึ้นมาหลายเชือก ไม่ได้มีนัยยะแค่ การขอฟ้าขอฝนอย่างเดียวแต่หากเป็นการขอขมาพระเวสสันดรอีกด้วย เมื่อพระเวสสันดรทานช้างปัจจัยนาเคนทร์เพียงเชือกเดียวให้กับพราหมณ์เมืองกลิงคราชและชาวบ้านได้กล่าวโทษให้พระองค์ เมื่อสำนึกผิดจึงนำช้างหลาย ๆ เชือกมาถวาย เพื่อเป็นการขอขมา ซึ่งจะทำให้ผู้ถวายช้างได้รับผลบุญอีกด้วย

2.3 การประกอบสร้างพลังชุมชนและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

เวสสันดรชาดก มีส่วนในการประกอบสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ในงานบุญผะเหวด ในประเด็นการสร้างพลังชุมชนนั้น ยศ สันตสมบัติ (Santasombat, 1997) ได้อธิบายแนวคิดนี้ไว้ว่า การสร้างพลังชุมชนเกิดการการหลอมรวมหลักคิด อุดมการณ์และเป้าประสงค์ที่จะทำให้เกิดขึ้นกับชุมชน พลังชุมชนเกิดขึ้นจากความสมัครสมานสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนส่วนการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้นคือรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคลหรือกลุ่มชนผ่านรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยอาจมีการทำกิจกรรมร่วมกัน การกำหนดเป้าหมายชุมชนร่วมกัน ในลักษณะที่ยกกล่าวมาเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงได้เชื่อมโยงไปสู่บุญผะเหวดของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวดังรายละเอียด 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก การสร้างพลังชุมชนเกิดขึ้นในขณะการเตรียมงานบุญผะเหวด ดังเช่น กรณีการจัดงานบุญผะเหวดบ้านโพนสีไค เมืองปากเซ ในขั้นการเตรียมงานบุญผะเหวดนั้น ชาวบ้านจะมีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือและมอบหมายงานให้สมาชิกในหมู่บ้าน เช่น มีการจัดสถานที่ ปรับปรุงทำความสะอาดศาลาวัดสำรวจอุปกรณ์และวัสดุที่ใช้ในพิธีกรรมบุญผะเหวด มีการทำความสะอาดหนังสือเวสสันดรชาดก จำนวน

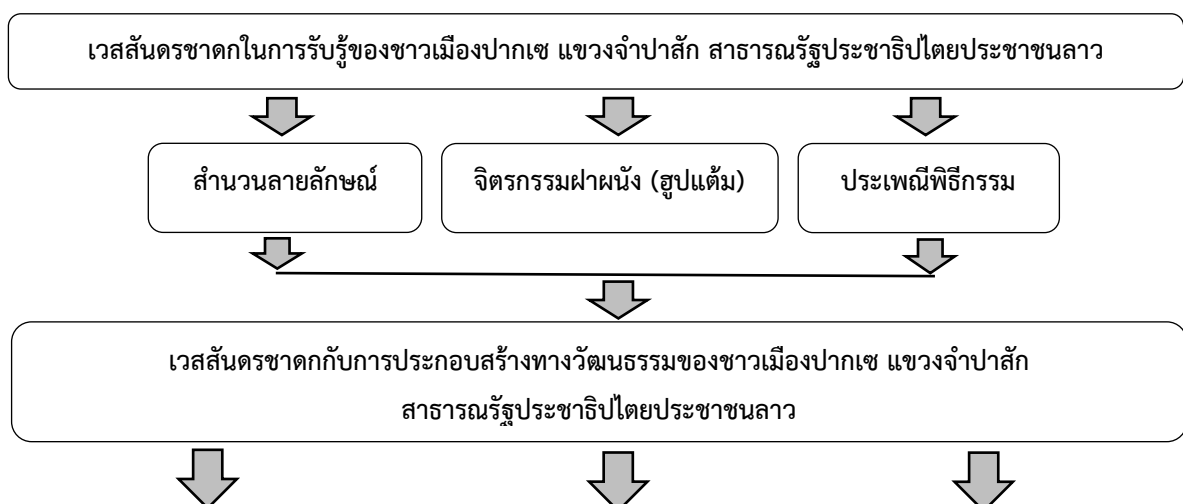
โบราณและมีการแบ่งเป็นกัณฑ์ แต่ละกัณฑ์จะมีเจ้าภาพและมีคนรับผิดชอบ โดยจะนิมนต์พระสงฆ์ที่ตนศรัทธา มาเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ นอกจากนี้ยังมีการจัดหาข้าวปลาอาหาร มีการจัดหามหรสพเสพพันและการหาปัจจัย เพื่อถวายเป็นกัณฑ์เทศน์ (Phra Natee Kaewsawang, 2019)

ประการที่สอง การสร้างพลังชุมชนเกิดขึ้นในขณะประกอบพิธีกรรมบุญผะเหวด ผู้วิจัยพบว่า ในงานบุญผะเหวด ที่ปรากฏในบ้านโนนสีโค อาหารหลักที่ใช้เลี้ยงต้อนรับแขกที่ไปเยี่ยมบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องเตรียมข้าวปุ้นไว้อย่างอุดมสมบูรณ์ เพราะนอกจากจะใช้เป็นอาหารเลี้ยงแขกที่มาเยี่ยมบ้านแล้ว ยังจะต้องใช้เป็นของฝากให้แขกนำกลับบ้านอีกด้วย ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านได้นำพฤติกรรมการให้ทานของพระเวสสันดรมาเป็นแบบอย่าง แสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่เกิดจากอิทธิพลของวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ จนทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างความคิดแบบพุทธกับความเป็นชาวบ้าน กลายเป็นประเพณีประติสุขขึ้น เมื่อนึกถึงอาหารในบุญผะเหวดแล้ว ข้าวปุ้นคืออาหารชนิดแรกที่อยู่ในมโนทัศน์ของคนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว คือ ข้าวปุ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีคำขวัญที่คล้องจองกันว่า “กินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

นอกจากนี้การที่ชาวบ้านต้องเตรียมข้าวปุ้นไว้รับแขกจำนวนมาก เกิดจากความเชื่อเรื่อง “ยิ่งให้ยิ่งได้ ยิ่งแจกจ่าย ยิ่งกลับมา” ดังกรณีของพระเวสสันดร ดังนั้นชาวบ้านจะไม่มีการเหนียวในข้าวปุ้นที่ เตรียมไว้ เมื่อแขกมาที่บ้านก็ยกสำรับมาให้ เมื่อแขกจะกลับก็ให้เป็นของฝาก ในลักษณะเช่นนี้เป็นการสืบทอดอุดมการณ์ในแบบพระเวสสันดรอย่างเข้มข้น และเป็นการตอกย้ำว่า บุญผะเหวดจะต้องให้ทาน ดังนั้น ข้าวปุ้นจึงไม่ใช่แค่อาหารธรรมดา แต่หากเป็นตัวกลางสำคัญที่จะยึดโยงให้ผู้ให้ทานไปเกิดบนสวรรค์ ด้วยลักษณะของข้าวปุ้นที่เป็นเส้นสาย หรือ นัยยะของการเกี่ยวพันเป็นญาติ และเป็นเพื่อน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมและเป็นการสร้างพลังชุมชน หรือการสร้างอุดมการณ์ทางสังคมภายใต้วาทกรรมทานบารมี

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเวสสันดรชาดก: วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรับรู้และการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สามารถสังเคราะห์และนำเสนอได้ดังแผนภาพดังนี้

การประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์
และความเชื่อเรื่อง
โลกพระศรีอารียะเมตไตรย

การประกอบสร้างวัฒนธรรม
ความเป็นชุมชนเกษตร

การประกอบสร้างพลังชุมชนและ
การสร้างเครือข่ายทางสังคม

แผนภาพที่ 1: เวสสันดรชาดก: วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรับรู้และการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของ
ชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเวสสันดรชาดก: วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรับรู้และการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ชี้ให้เห็นว่า เวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบคิด ความเชื่อของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสักเป็นอย่างมาก ชาวเมืองปากเซมีการรับรู้เวสสันดรชาดก ผ่านตัวบททางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น ตัวบทวรรณกรรมลายลักษณ์ที่จารลงในใบลานด้วยอักษรธรรม การรับรู้ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การอัญเชิญพระอุปคุต การแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์มหาชาติ การแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง การรับรู้ผ่านตัวบททางวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนถูกผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลา เวสสันดรชาดกได้ทำหน้าที่ในฐานะวรรณกรรมของปวงชนอย่างเข้มข้น เมื่อชาวปากเซเข้าไปนั่งในศาลาก็จะเห็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เห็นอนุภาคเหตุการณ์ต่าง ๆ ของเรื่องเวสสันดรชาดกเมื่อถึงบุญเดือนสี่ก็จะได้เข้าร่วมพิธีกรรมบุญผะเหวด ซึ่งชาวปากเซต่างรอคอย เพราะเป็นบุญที่สร้างความรื่นเริงบันเทิงใจและคลายทุกข์ได้

นอกจากนี้เวสสันดรชาดกยังมีส่วนในการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ดังเช่นการประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ทั้งที่เป็นความศักดิ์สิทธิ์ผ่านตัวบทวรรณกรรมลายลักษณ์ที่จารด้วยอักษรธรรมลงในใบลานและ การมีคาถาบาลีแทรก จากประเด็นนี้ชาวปากเซต่างให้ความเคารพแก่เวสสันดรชาดก เพราะเชื่อว่าเป็นวรรณกรรมจากปากของพระพุทธเจ้า ประกอบกับอักษรธรรมและคาถาบาลีต่างก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนา รวมถึงการประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม เช่น ชาวบ้านโพนสีไคได้มีการอัญเชิญ พระอุปคุตขึ้นจากแม่น้ำโขง การเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง การฟังเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ส่วนการประกอบสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้น เห็นได้ว่า ชาวปากเซ ได้มีความร่วมมือร่วมใจกันในการสร้างพลังชุมชนทั้งในขั้นตอนการเตรียมงาน การประชุมเพื่อปรึกษาหารือเพื่อมอบหมายงาน การทำความสะอาดศาลาวัด และการแบ่งกันเทศน์และหาเจ้าภาพเทศน์ นอกจากนี้อาหารยังมีส่วนในการสร้างพลังชุมชนและเครือข่ายทางสังคมเพราะบุญผะเหวดคือบุญที่มุ่งให้ทาน ชาวปากเซจึงได้ตระเตรียมข้าวปุ้นไว้ต้อนรับแขกอย่างอุดมสมบูรณ์ ข้าวปุ้นจึงเป็นอาหารที่สร้างเครือข่ายทางสังคมได้เป็นอย่างดี เมื่อมีแขกที่ไม่รู้จักกันมาบ้านก็จะทำให้เจ้าของบ้านได้รู้จักกัน ทำให้เกิดเครือข่ายและการปองดองทำให้สังคมสงบสุข

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

การศึกษาเวสสันดรชาดก: วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรับรู้และการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของชาวเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นการศึกษาตัวบททางวัฒนธรรมที่ใช้มุมมองด้านคติชนวิทยาและสังคมวิทยา เป็นการศึกษาการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมของเวสสันดรชาดกที่มีต่อชาวเมืองปากเซ การศึกษาดังกล่าวนี้นี้มีประโยชน์ในการเข้าใจในวิถีคิดของชาวเมืองปากเซตลอดถึงมีประโยชน์ด้านการสืบทอดและการอนุรักษ์ให้เวสสันดรชาดกคงอยู่คู่ชุมชนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษารับรู้วรรณกรรมพุทธศาสนาในชุมชนชายแดนไทย-ลาว เรื่องอื่น ๆ และศึกษาการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม หรือการประกอบสร้างความทรงจำ รวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับกลุ่มคนในชุมชนเพื่อให้เห็นวิถีคิดและบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชน

References

- Chotudomphan, S. (2016). *Read the city about the people of the city, literature and the way of the relationship of the area*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Evans, G. (2006). *Brief history of Laos. Countries in the middle of mainland Southeast Asia*. (Dussadee Hay Mondl translation). Chiang Mai: Silk Vermont.
- Hall, S. (2003) *Representation Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- Hongsuwan, P. (2011). *Folklore and Thai people*. Mahasarakham: Publisher of Mahasarakham University.
- _____. (2013). *A long time ago, there were stories telling stories, legends of life*. Bangkok: Chulalongkorn University Publishing Office.
- _____. (2017). *Artificial traditions in the Isan Mekong River basin community*. Khon Kaen: Nana Dhamma Treasury.
- Kaewthep, K., & Somsuk, H. (2008). *Religion and cultural heritage: creative power in rural communities*. Bangkok: Grain Sai computer graphics.
- _____. (2008). *Study of the mass media with critical theory Concept and sample research*. Bangkok: Pappim prints.
- Louiyaphong, K. (2013). *Phonography and construction: society, people, history and nation*. Bangkok: Chulalongkorn University.

- Ministry of Press and Culture. (Songkhun Chantachon translate). (1998). *Lao history (Primitive-present)*. Maha Sarakham: Isan Art and Culture Research Office Mahasarakham University.
- Nimmanhaemin, P. (2526). *Lanna Great Nation in Sociology, Anthropology, Philosophy and Aesthetics*. Bangkok: Textbook Project for Social Sciences and Humanities.
- Onions, C.T. (1968) *The Oxford universal Dictionary Illustrated*. London: Clarendon Press.
- Phra Chanpon Buppananee. (2019). *Interview*. March, 18.
- Phra Natee Kaewsawang. (2019). *Interview*. March, 18.
- Phra Wanchai Chansamon. (2019). *Interview*. March, 18.
- Poonnotok, T. (1982). *Local literature*. Bangkok: Odeon Store.
- Porjan Khumma Sebonyong. (2019). *Interview*. March, 19.
- Santasombat, Y. (1997). *Human and culture*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Thammachat, S. (2000). *Jataka Literature*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Thammawat, J. (1995). *Local literature: Isan-Lan Xang*. Mahasarakham: Publisher Mahasarakham University.
- Veerawongs, M. S. (1985). *Vessantara Chadok Vientiane Versions*. Vientiane: Department of Literature.